

ВИПЕРЕДЖАЮЧИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК І ЙОГО КЛЮЧОВІ ОЗНАКИ В ПОЛІ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ

Доводиться методологічний синтезуючий потенціал еволюційної теорії для обґрунтування доцільності формулювання теорії випереджаючого економічного розвитку. Розглянено основні досягнення еволюційної теорії з моменту формування її теорій-прототипів, а саме теорії економічного розвитку Й. Шумпетера, теорії інституційних змін, а також методологічні можливості застосування неошумпетеріанської моделі конкуренції для часткової зовнішньої верифікації теорії випереджаючого економічного розвитку. Сформульовано ключові ознаки випереджаючого економічного розвитку та запропоновано на цій основі деякі варіанти заходів відповідної економічної політики.

Ключові слова: випереджаючий економічний розвиток, еволюційна теорія, інноваційна конкуренція.

Постановка проблеми. Якщо подвоєння доходу на душу населення в Україні буде відбуватися кожні 10 років, то вона досягне нижньої межі рівня розвинених країн лише через 25 років. Які ж можливості є в Україні для прискорення свого економічного розвитку? Те, що в неї немає іншого варіанту, окрім формування економічної моделі проривного характеру, - моделі випереджаючого економічного розвитку, - стає, на наш погляд, очевидним фактом, який не піддається сумніву. А отже в економічній політиці потрібно робити акценти на якісно нових способах, механізмах і джерелах зростання, адекватних потребам часу і людини зокрема.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Науковий погляд на тимчасовість станів економічних систем та їх динамічність, коливання рівня їх технологічності, знаходимо в працях К. Маркса, який писав: "Країна, промислово більш розвинена, показує менш розвиненій країні лише картину її власного майбутнього" [1, с. 9]. Тому, керуючись даною логікою, спробуємо віднайти адекватні реальній дійсності теорію та концепцію, які зможуть запропонувати і виробити інструментарій для формування варіантів економічної політики нового змісту. Отже, існує нагальна суспільна необхідність у моделі випереджаючого економічного розвитку, практичними цілями якої є перехід на інноваційні способи конкуренції з розвиненими країнами, подолання нееквівалентного обміну, розуміння недостатності сприятливих економічних умов у країні, акцент на інвестиціях у людину.

Глибинний зміст слова "випереджати", яке знаходимо в різних тлумачних словниках, означає: по-перше, бути розвиненим у більшій мірі, рухаючись швидше або раніше, бути попереду іншого, об'єкта; по-друге, "випередження" -

динамічна перевага, залишати позаду себе, залишити за собою, відірватися від переслідування, піти у відрив, обганяти, перегнати. Отже, у випереджаючий економічний розвиток нами покладається зміст процесу якісної трансформації економічної системи та суспільства, соціальних інститутів, поведінки економічних агентів у напрямку задоволення утилітарних та ідентифікації постутилітарних ціннісних потреб людини на випередження, що супроводжується випереджаючим розвитком громадянського суспільства та суспільних інститутів, випередженням у якості державного управління на базі інституту довіри, та виникає як об'єктивна необхідність реальної дійсності, яка існує в потенціалі й вивільняється в системі інтелектуально-спонукальних мотивів до поліпшення якості життя суспільства, і окремого індивіда в ньому. Випереджаючий розвиток супроводжується включенням людської свідомості в ускладнений процес суспільного буття (вичерпаність ресурсів, погана екологія, продовольча проблема та ін.), який активізує механізми дії мотиваційної системи суспільства на рівні підсвідомості та усвідомлення невідкладності в пошуку, ідентифікації та впровадженні альтернативних шляхів економічного розвитку в умовах глобальних викликів, а саме розвитку країни на випередження, "бути розвиненою більше за інших", мати динамічну перевагу в науці, освіті, державному управлінні, що дозволить країні піти у відрив від суперників. Випереджаючий економічний розвиток, отже, стає визначальною умовою інноваційної конкуренції.

Відповідно до поставленої наукової проблеми мета статті полягає у визначенні методів дослідження випереджаючого економічного розвитку та виділенні його ключових ознак у полі

досліджень еволюційної теорії. Дана теорія, на наш погляд, найбільш вдало виконуватиме прогностичну функцію в умовах нестабільності у світовій економіці та нерівномірності розподілу благ науково-технічного прогресу між країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нова наукова парадигма про економічний розвиток зміщується в площину еволюційної теорії, яка ввібрала в себе досягнення теорії поведінки організацій, теорії економічних процесів, економічної історії. В економічній науці попередниками еволюційної економіки були Торстейн Веблен (теорія суспільної еволюції), Дж. Стюарт Міль (концепція індивідуальної свободи), Карл Маркс і Йозеф Шумпетер (теорія економічного розвитку), Армен Алчян (теорія невизначеності інформації), які використовували в своїх дослідженнях методологію еволюційного підходу. Серед сучасних учених, які працюють у межах еволюційного підходу та розвинули його до рівня нової наукової парадигми, варто назвати Річарда Нельсона і Сіднея Уінтера (теорія економічних змін), Карлоту Перес, Карла Фрімена (техніко-економічна парадигма) та інших. Особливістю сучасної теорії економічного розвитку є те, що вона спирається на еволюційний підхід, який дозволив визначити характерні для економічного розвитку стани і процеси, а саме: нерівномірність, нерівновагу і циклічність, а також указати на закономірності науково-технічного прогресу.

Теорія випереджаючого економічного розвитку повинна набути статусу верифікованої через підтвердження своєї зовнішньої верифікації (вихідні передумови й висновки, прогнози, рекомендації, виведені закономірності) та внутрішньої верифікації (установки й аналітичний апарат) в емпіричній дійсності.

Викладення основного матеріалу дослідження. У знаменитій статті "Чому економіка не еволюційна наука?", що стало по суті початком розвитку економічної науки у даному теоретичному напрямі, Т. Веблен писав: "Будь-яка еволюційна наука... прихильна до теорії. Це теорія процесу, теорія послідовності подій, що розгортаються. З цієї точки зору економіка, здавалось би, відповідає вимогам" [2, с.12].

З методологічної точки зору та позитивної функції еволюційна економіка в цілому є альтернативною до ортодоксії, зокрема неокласики, течією економічної науки. Положення еволюційної економіки, що є альтернативними до мейнстріму, можна звести до таких: 1) відмовляється від рівноважного підходу, вона орієнтована на процес; 2) у цьому процесі "історія має значення" [3], тобто зростаюча віддача веде до залежності від попереднього розвитку і

виникнення ефекту блокування; залежність економічного розвитку від попереднього стану економіки (path dependence), що викликає в свою чергу ефекти блокування та замикання розвитку (lock in effect) - це ключові ідеї еволюційної концепції; 3) економічні агенти пристосовуються до середовища у результаті коєволюції як позитивного зворотного зв'язку, який сприяє прискоренню еволюції моделей поведінки економічних агентів на більш вищому рівні ієрархії; 4) пристосування до середовища диктує певні правила поведінки економічних суб'єктів: вони не максимізують корисність, їх поведінка є рутинною, вони діють шляхом "проб і помилок", вдаючись часто до імітації; 5) процес економічного розвитку носить досить спонтанний характер, не маючи оптимального стану або стану рівноваги; 6) нівелюється значення теорем добробуту та концепцій ефективності: оптимізація на індивідуальному рівні і на рівні суспільства відсутня; 7) шляхом природного відбору "найкращі" в розумінні еволюціоністів - "виживають", тобто не стимули, а кінцевий результат має значення.

Результатом застосування еволюційного підходу до аналізу економічного розвитку, на думку Глазьева С. Ю., стало виділення таких закономірностей в довгостроковій перспективі: 1) нерівномірність, що виявляється та ідентифікується через чергування довгих хвиль економічної кон'юнктури; 2) обумовленість структурних криз, які виникають періодично у світовій економіці та проявляються глибокими технологічними зрушеннями, кардинально змінюючи її структуру, склад і співвідношення факторів економічного зростання; 3) нерівномірність процесів техніко-економічного розвитку, де життєвий цикл кожного процесу має свій набір чинників, внутрішню логіку та обмеження об'єктивного характеру та ін. [4, с.79].

Звернемося до вихідних передумов еволюційної теорії та спробуємо оцінити її методологічний потенціал для пояснення сутності випереджаючого економічного розвитку, його ключових ознак, інституціональних параметрів та адекватності відповідної теоретичної моделі (теорії) для прискорення не тільки темпів економічного зростання, а забезпечення змістовно-якісного економічного розвитку. Теорію економічного розвитку всесвітньо відомого австрійського вченого Й. Шумпетера відносять до прототипів сучасної еволюційної теорії. На основі принципу зворотного руху щодо інтерпретації теоретичного знання в економічній науці відкривається простір для перегляду та переосмислення теорії економічного розвитку, оновлення її основних положень у сучасних

умовах та їх практичного прикладання.

У методологічному аспекті праця Й. Шумпетера "Теорія економічного розвитку" (1911 р.) містить ключову ідею про розвиток, що спирається на факт постійних змін історичних умов та неповторності господарського кругообігу і на появу кожного наступного історичного стану з попереднього, що по суті стало ключовою ідеєю еволюційної концепції (path dependence, lock in effect). Водночас, у теорії Шумпетера йдеться не про чинники, а про механізм змін, втіленням якого є фігура "підприємця". А зростання економіки, що супроводжується зростанням населення і багатства, Шумпетер не розглядав як розвиток, оскільки зростання не породжувало нових якісних явищ, а слугувало поштовхом для процесів їх пристосування [5, с. 123]. Тобто вчений чітко розмежовував зміст процесів розвитку і зростання.

Шумпетер визнавав, що будь-яке виробництво націлене на задоволення виникаючих потреб, що притаманне звичайному господарському кругообігу. Однак нововведення виникають не з причини появи нових потреб (хоча він не заперечував цього), а в результаті нав'язування виробництвом нових потреб споживачам. Тобто, ініціатива залишається за пропозицією, а не за попитом. Власне із теорії Шумпетера витікає, що застосування наявних в даний момент часу ресурсів у формі "нових комбінацій", слугує основою економічного розвитку. Зростання ж накопичення ресурсів відіграє другорядну роль [5, с.161]. З цим твердженням ми не можемо погодитись у повній мірі. Оскільки вважаємо, що між можливостями випереджаючого економічного розвитку і накопиченням ресурсів - фізичних, людських, інтелектуальних і фінансових - існує прямий зв'язок, характер і міру пропорції якого ще потрібно з'ясувати. Однак емпірична дійсність має приклади в економічній історії, які доводять прямий вплив ланцюга "можливості економічного розвитку - накопичення фізичного і людського (інтелектуального) капіталу" на прискорення темпів економічного зростання [6, с. 103-107], що дають поштовх економічному розвитку проривного, випереджаючого характеру (термін, який використовується МВФ щодо економік країн з ринками, що формуються, і країн, що розвиваються, - takeoff [7] - "злет").

Шумпетер обґрунтував своє припущення про те, що капіталістична система кредиту фактично виросла з необхідності фінансування нових комбінацій. Отже, він виділив три основні елементи аналізу економічного розвитку: перший - це здійснення нових комбінацій як об'єкт аналізу, другий - це кредит як засіб фінансування нових комбінацій, і третій - підприємець як феномен

економічного розвитку та господарюючий суб'єкт, функцією якого є саме здійснення нових комбінацій. Нові комбінації виступають активним елементом особи підприємця, що характеризується за допомогою таких якісних характеристик, як ініціатива, авторитет, дар передбачення тощо, не притаманних традиційному кругообігу [5, с. 169-173].

Важливим принципом в еволюційній економіці, формулювання якого належить Й. Шумпетеру, є принцип "творчого руйнування". Переосмислення теорії Шумпетера, адекватне її прикладання до сьогоденних умов, застосування в економічних моделях, дозволяє по-іншому подивитися на економічну дійсність, виявити існуючі в ній закономірності.

Сучасними економістами-еволюціоністами вважаються Нельсон і Уінтер, які розходяться з представниками ортодоксальної теорії за двома важливими аспектами: а) когнітивним (дотримуються концепції обмеженої раціональності Г. Саймона); б) мотиваційним (заперечується мотив максимізації прибутку). Вони також, на відміну від логіки ортодоксії, виділяють два види рішень, що приймаються фірмами: рішення про зміну рутин і рішення щодо вибору технології [8].

З позиції часткової зовнішньої верифікації теорії випереджаючого економічного розвитку, цікавою, на наш погляд, є запропонована російським ученим Сухаревим О. С. модель нешумпетеріанської конкуренції (конкуренції капіталів) "новатор - консерватор" [9, с. 25-26] як нового підходу до інтерпретації та переосмислення ідей теорії економічного розвитку Й. Шумпетера. Теорія випереджаючого розвитку, на наш погляд, може спиратися на інтерпретовані до розвитку інноваційної сфери результати даної моделі, а також як на інструмент, за допомогою якого еволюція інституціональної системи за наявності трьох груп агентів - "новатор", "консерватор", "безробітний" - отримує своєрідне наповнення та має ефекти впливу на вибір варіантів фіскальної і монетарної політики ("монетарний діапазон" і принцип "комбінаторного нарощування").

Проаналізувавши вихідні положення еволюційної теорії, ми можемо виділити ключові ознаки випереджаючого економічного розвитку.

Ознака 1. Випереджаючий економічний розвиток - це такий тип розвитку, який забезпечує якісну зміну економічних явищ, які на основі прискорених темпів економічного зростання, не менше 7% у рік, отримують поштовх для процесів їх випереджаючого пристосування в існуючих умовах із сутнісним наповненням майбутніх очікувань щодо прогресивних змін в економіці (наприклад, зародження і розвиток технологій

майбутнього в рамках існуючого технологічного способу виробництва, ідентифікація проривних технологій майбутнього, їх наукове обґрунтування).

Ознака 2. Випереджаючий розвиток ґрунтується на макроекономічній політиці, яка повинна забезпечувати позитивні економічні зміни. Останні забезпечують появу оптимального співвідношення економічних агентів із традиційною психологією поведінки та новаторів із інноваційною психологією поведінки. Вони конкурують між собою і продукують "нові комбінації" в економіці без відволікання ресурсів із "старих" галузей (які виконують роль стабілізатора економічної системи в періоди уповільнення темпів економічного зростання та дають поштовх інноваційним галузям через потреби власної модернізації) зі створенням нових ресурсів у високотехнологічних галузях на основі процесу міжнародної технологічної конвергенції, дифузії інновацій та їх синтезу. Випереджаючий економічний розвиток як процес сприяє формуванню бази для зародження перспективних технологій, не обов'язково відволікає ресурси із традиційних галузей, а створює нові ресурси для нових галузей. Цим випереджаючий економічний розвиток виконує принцип "еволюційного розширення" [9], на противагу принципу "креативного руйнування".

Ознака 3. Інноваційна конкуренція як основний вид конкуренції в моделі випереджаючого економічного розвитку сприяє випереджаючому набуттю країною міжнародних конкурентних переваг в окремій високотехнологічній галузі, або їх комбінації, на основі концентрації підприємницьких зусиль економічних агентів, вільних фінансових ресурсів (нового капіталу), що визначають можливості галузі на випереджаючий розвиток, та ініціатив держави з реалізації відповідної економічної політики (підтримка експорту, адекватна потребам економіки грошово-кредитна політика).

Ознака 4. Випереджаючий розвиток забезпечується паралельною інноваційною модернізацією традиційних галузей економіки (принцип зворотної підтримки стабілізуючого економічного фактора), підтримкою державою економічних агентів із традиційним ("консервативним") мисленням, які можуть виступити каталізаторами поживлення посткризового економічного зростання в періоди економічних спадів в умовах дії чинників глобальної економіки й внутрішніх причин політичного характеру.

Ознака 5. Розвинений фінансовий сектор, який визначає діапазон фінансових можливостей економічних агентів, як суб'єктів традиційної та

інноваційної сфер економіки, до випереджаючого економічного розвитку, які в умовах його [діапазону] стабільності приймають рішення про зміну свого статусу, та обирають вид інноваційної діяльності. Фінансовий сектор у моделі випереджаючого економічного розвитку розглядається як екзогенна величина, що схильна до "ірраціональності поведінки" або аберацій та визначає спроможність економічних агентів (створює позитивні умови або погіршує їх) займатися інноваційною діяльністю.

Ознака 6. Оптимальне накопичення інтелектуального капіталу в моделі випереджаючого економічного розвитку, що створює інтелектуальну ренту як надприбуток в економіці. Відповідно умова, яка визначає мотиваційну систему випереджаючого розвитку: суспільна вартість, що створюється людським капіталом, не повинна надмірно переважати вартість, що перерозподіляється носію людського капіталу, оскільки тоді втрачаються мотиви до інтелектуальної праці. Однак за випереджаючого розвитку економічні стимули втрачають своє перманентне значення і лише частково впливають на розширення бази наукових знань. Важливу роль починає відігравати людська допитливість, яка стає неекономічною силою та рушієм випереджаючого розвитку. Креативність і прагнення до суспільного визнання, й частково наступні матеріальні можливості, стають головним людським мотивом.

Ознака 7. Економічна система в моделі випереджаючого розвитку є деяким адаптивним механізмом, що здійснює вибір дій на основі переважно позаекономічних цілей мотиваційних систем (досягнення не максимального прибутку та максимізація корисності, а прагнення до креативності, суспільного визнання та позитивного прибутку), спрямованих на досягнення економічної успішності країни, суспільства та індивідів, в умовах невизначеності, неповноти інформації та інноваційної конкуренції. Інноваційна конкуренція в моделі випереджаючого економічного розвитку є конкуренцією між державами, суб'єктами економічної діяльності та індивідами зокрема, яка переміщується у сферу знань і за основний інструмент має механізм випереджаючого набуття конкурентних переваг у високотехнологічних галузях, випереджаючого передбачення провідних технологій майбутнього, випереджаючому нагромадженні інтелектуального капіталу компаніями та нарощення людського капіталу індивідами.

Висновки. Еволюційна теорія, на наш погляд, має синтезуючий методологічний потенціал як постнекласична наука, що дозволяє використовувати її наукові досягнення у

формулюванні нових теорій, як, наприклад, теорія (теоретична модель) випереджаючого економічного розвитку. Метод еволюційної теорії, її основні припущення, принципи та моделі дозволили нам сформулювати основні принципи випереджаючого економічного розвитку як об'єктивного процесу, поза якого подальше існування людства та держав зокрема, вирішення основних глобальних проблем стає неможливим. Принцип еволюційного розширення дозволяє вибудовувати економічну політику випереджаючого розвитку на основі процесу коеволюції людини і природи. Інноваційність економіки, новаторство економічних агентів, їх незалежний ресурсний розвиток, з одночасним збереженням традиційних галузей як "запасу міцності" економічної системи, й перманентний розвиток людини, накопичення інтелектуального капіталу, інтелектуалізація економічного розвитку, трансформація економічних мотивів на основі прагнення до саморозвитку та суспільного визнання, стають ключовими ознаками випереджаючого економічного розвитку. У цій царині відкривається широкий простір для подальших наукових розробок: пошук емпіричних доказів, верифікація теорії випереджаючого економічного розвитку та формулювання передавального механізму відповідної економічної політики.

Список літератури

1. Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений. / К. Маркс, Ф. Энгельс. - Т. 23. - М.: Политиздат, 1960. - С.9.
2. Веблен Торстейн. Почему экономика не является эволюционной дисциплиной? [Перевод выполнено по: Veblen T. Why is Economics not an Evolutionary Science // The Quarterly Journal of Economics. 1898. July. P. 373-397] / Т. Веблен / Перевод с англ. Е. Виноградовой. - Изд. дом ГУ ВШЭ 2006. - С. 10-32.
3. Алчиян Армен. Неопределенность, эволюция и экономическая теория [Перевод выполнено по: Alchian A. Uncertainty, Evolution and Economic Theory // Journal of Political Economy. 1950. Vol. 58. N 3. P. 211-221] / А. Алчиян / Истоки: из опыта изучения экономики как структуры и процесса [Текст] / редкол.: Я. И. Кузьминов, В. С. Автономов, О. И. Ананьин и др.; Гос. ун-т - Высшая школа экономики. - 2-е изд. - М.: Изд. дом ГУ ВШЭ. - С.33-52.
4. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: Монография / С. Ю. Глазьев. - М.: "Экономика", 2010. - 287 с.
5. Шумпетер Йозеф Алоис. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер / Перевод В. С. Автономова и др. - М.:

Директмедиа Пабблишинг, 2008. - С.160-170.

6. Лукас, Р. Э. Лекции по экономическому росту / Р. Э. Лукас / пер. с англ. Д. Шестакова. М.: Изд-во Института Гайдара. - 2013. - С.103-107.

7. World Economic Outlook: Hopes, Realities, Risks / World Economic and Financial Surveys / International Monetary Fund. - April, 2013. - 204 p.

8. Нельсон Ричард. Эволюционная теория экономических изменений: Пер. с англ. / Ричард Нельсон, Сидней Уинтер; Научн. ред. В. Л. Макаров. - М.: Дело, 2002. - 536 с.

9. Сухарев О. С. Эволюционная экономика Й. Шумпетера и ее современное развитие [Вступительный тематический доклад] / О.С. Сухарев // Шумпетеровские чтения: Материалы 2-й международной научно-практической конференции. - 2012. - С.12-41. - С.14.

10. Сухарев О.С. Эволюционная макроэкономика: институциональные изменения, благосостояние, поведение агентов и рост // Серия "Избранные лекции и научные доклады университета". - Саратов: Изд-во СГСЭУ, 2011. - 54 с.

Аннотація

Александра Москаленко

**ОПЕРЕЖАЮЩЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ЕГО КЛЮЧЕВЫЕ
ПРИЗНАКИ В ПОЛЕ ИССЛЕДОВАНИЙ ЭВОЛЮЦИОННОЙ ТЕОРИИ**

Доказується методологічний синтезуючий потенціал еволюційної теорії для обґрунтування цілесобразності формулювання теорії опережаючого економічного розвитку. Розглянуті основні досягнення еволюційної теорії з моменту формування її теорій-прототипів, а саме теорії економічного розвитку Й. Шумпетера, а також теорії інституціональних змін. Розглянуті методологічні можливості застосування неошумпетеріанської моделі конкуренції для частинної зовнішньої верифікації теорії опережаючого економічного розвитку. Сформульовані ключові ознаки опережаючого економічного розвитку і запропоновані на цій основі деякі варіанти заходів, відповідних економічній політиці.

Ключові слова: опережаюче економічне розвиток, еволюційна теорія, інноваційна конкуренція.

Summary

Oleksandra Moskalenko

**ADVANCED ECONOMIC DEVELOPMENT AND ITS MAIN FEATURES IN RESEARCH
FIELD OF EVOLUTIONARY THEORY**

The article reviews about the methodological synthesizing potential of the evolutionary theory for explaining the advisability of formulation the theory of advanced (outstripping) economic development. The main achievements of the evolutionary theory are observed since formation of its theories-prototypes, namely the Schumpeter's theory of economic development and the theory of institutional change. It has observed the methodological possibilities of neo-Schumpeterian competition model for partial external verification of the theory of advanced economic development. The author has formulated the key features of advanced economic development and proposed some options of measures for appropriate economic policy on this basis.

Key words: advanced (outstripping) economic development, evolutionary theory, innovative competition.